

2. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. – К. : АДЕФ-Україна, 2009. – 392 с.
3. Злупко С.М. Історія економічної теорії: [підручник] / С.М. Злупко. – К. : Знання, 2005. – 719 с.
4. Соколов І.Д. Динаміка врожаїв зернових та їх прогноз / І.Д. Соколов, І.П. Тарпатов, О.П. Борисенко // Зб. наук. пр. Луган. СГУ. – Луганськ, 1997. – с. 85–87.
5. Шиян Д.В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільськогосподарства: [монографія] / Д.В. Шиян; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х. : ХНАУ, 2011. – 308 с.
6. Шубраська О.В. Сталый розвиток агропродовольчої системи України / О.В. Шубраська. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2002. – 203 с.
7. Слуцький Є. Визнання. Творча спадщина з погляду сучасності / Є. Слуцький; за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2007. – 919 с.
8. Базилевич В.Д. Макроекономіка: [підручник] / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик; за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2005. – 851 с.
9. Семютюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів / О.П. Семютюк. – Х. : Веста, Ранок, 2007. – 464 с.
10. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М., 1998. – 479 с.
11. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 972 с.
12. Шиян В.Й. Структура, стабільність і циклічність зернового господарства регіона / В.Й. Шиян, В.А.Слаута, Д.В. Шиян и др.; Харьк. гос. аграр. ун-т. – Х., 1998. – 252 с.
13. Бутило Р. Українське скотарство у 2013 році: підсумки і прогнози / Р. Бутило // Молоко і ферма. – 2014. – № 1. – С. 18–31.

УДК 338.43.01

Штогринець Н.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Буковинського університету*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Висвітлено особливості методики дослідження діяльності господарств у гірському сільському господарстві, які тісно переплітаються з проблемами розвитку села. Показано провідні чинники суперечливості у сільському господарстві, складні соціально-політичні та поведінкові аспекти. Визначено критерії віднесення населених пунктів до категорії гірських.

Ключові слова: зона Карпат, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення, зрівноважений розвиток.

Штогринець Н.В. ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Освещены особенности методики исследования деятельности хозяйств в горном сельском хозяйстве, которые тесно переплетаются с проблемами развития села. Показаны ведущие факторы противоречивости в сельском хозяйстве, сложные социально-политические и поведенческие аспекты. Определены критерии отнесения населенных пунктов к категории горных.

Ключевые слова: зона Карпат, сельскохозяйственные предприятия, фермерские хозяйства, хозяйства населения, уравновешенное развитие.

Shtogrynets N.V. THE PECULIARITIES OF THE METHODOLOGY IN THE RESEARCH OF TRANSACTORS' ACTIVITIES IN THE AGRICULTURE

The specific features of research methodology of farms in mountain agriculture, which are closely intertwined with the development of the village. Displaying the leading factors inconsistency in agriculture, complex socio-political and behavioral aspects. Determine the criteria localities to the category of the mountain.

Keywords: Carpathian mountain, agricultural enterprise, farms, private farms, balanced development.

Постановка проблеми. У зв'язку з постійними змінами, що відбуваються в економіці, виникає потреба нового погляду на проблему факторів, умов і можливостей розвитку окремих територій, зокрема гірських. Села в Україні, зокрема на Львівщині в її гірському регіоні, дуже диференційовані, з огляду на їх економічну активність в розвитку ринкових відносин і соціально-економічному розвитку. Крім територій, які активно включені у процеси трансформації, є регіони бідні і економічно відсталі. Саме до таких належить і гірський регіон. У цьому контексті важливим у процесі дослідження було вивчити стан розвитку гірського сільського господарства, його організаційно-структурну побудову, запропонувати і побудувати ієрархію чинників і передумов її вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ведення сільського господарства в горах і використання в сільськогосподарських цілях гірських те-

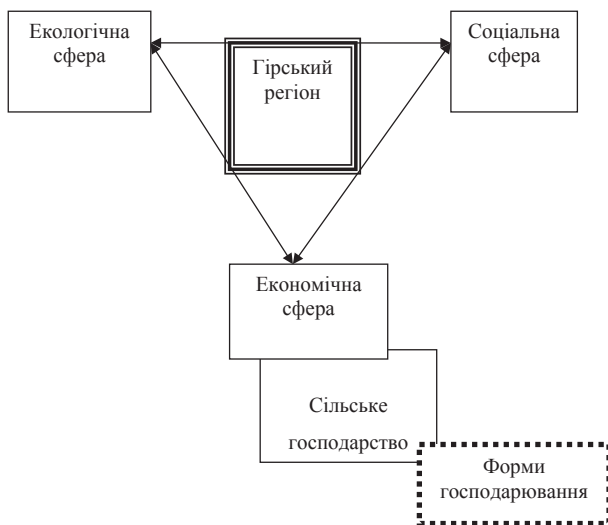
риторій з часів трансформації в економічній науці не проводилося достатньо досліджень. Окремі проблеми щодо розвитку сільського господарства в горах у контексті гірської регіональної політики розглядалися в працях А. Балян, В. Кравцова, М. Лендела, В. Мікловди, С. Попа, М. Долішнього, Ю. Стадницького. Однак, розглядаючи гірський регіон в цілому, залишається осторонь методика дослідження діяльності суб'єктів господарювання в сільському господарстві.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні необхідним є пошук і популяризація зразків раціональної організації виробництва і господарювання в сільському господарстві. Це має особливе значення в малоземельних регіонах з подрібною господарською структурою та деградованих селах, в яких неможлива типова організація виробництва та функціонування традиційних аграрних формувань. Саме до таких належить і гірська зона Карпат.

Постановка завдання. Мета статті полягає в узагальненні особливостей методики дослідження діяльності суб'єктів господарювання в сільському господарстві в горах. Для досягнення мети вирішено наступні завдання:

- встановити особливості методики дослідження діяльності суб'єктів господарювання;
- узагальнити теоретичні підходи до дослідження взаємозв'язку між економічними, екологічними та соціальними аспектами державної політики в регіоні;
- визначення підходів до особливостей методики діяльності суб'єктів господарювання у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості гірського регіону, тісне переплетіння економічних, соціальних та екологічних процесів, його функції в системі загальнодержавного розвитку, потребували особливого підходу до з'ясування місця, ролі та методів дослідження форм господарювання у сільському господарстві (рис. 1).

Рис. 1. Місце дослідження форм господарювання у сільському господарстві гірської зони

Реалізація поставленої мети дослідження потребувала опрацювання спеціальної програми дослідження, з розробкою і застосуванням сукупності відповідних методів збору і обробки даних, формування системи інформації з опрацюванням відповідних сукупностей та інструментарію і способів збору даних.

Вихідним пунктом у дослідженні було територіальне визначення гірської зони. Для цього було використано статус гірських населених пунктів. Відповідно до статті 1 закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 № 56/95 в новій редакції від 13.12.2005 -ВР «до гірських населених пунктів належать міста, селища міського типу, селища, сільські населені пункти, які розташовані у гірській місцевості, мають недостатньо розвинуту сферу застосування праці та систему соціально-побутового обслуговування, обмежену транспортну доступність» [2].

Критеріями віднесення населених пунктів до категорії гірських є:

- розташування населеного пункту або частини його, на якій проживає більш як третина мешканців цього населеного пункту, на висоті 400 метрів і вище над рівнем моря на території, рельєф якої дуже розчленований байраками, водотоками тощо, та розміщення 50 і більше відсотків сільськогосподарських

угідь у межах цього пункту на схилах крутизою 12 градусів і більше;

- якщо на одного жителя припадає менш як 0,25 гектара ріллі, або при її відсутності – менш як 0,60 гектара сільськогосподарських угідь;

- суворі кліматичні умови: холодна і довга зима (середня тривалість – не менше 115 днів, середньодобова температура повітря у січні не перевищує мінус 4 градуси за Цельсієм), прохолодне коротке літо (середня тривалість – не більше двох місяців, середньодобова температура у липні не перевищує 20 градусів за Цельсієм), велика кількість опадів (середньорічна сума опадів у рідкому і твердому стані – не менше 600 міліметрів), мають місце селеві явища, повені, вітровали, снігові намети, сейсмічність землі.

Населені пункти, які розташовані на висоті 400 метрів і вище над рівнем моря і відповідають двом критеріям та не менш як двом показникам третього критерію – «суворі кліматичні умови» – цієї статті, набувають статусу гірських» [2].

На даний час відсутня будь-яка державна політика спеціальної підтримки регіонів зі складними природними умовами, яка на сьогодні існує практично в усіх країнах світу, де є гірські території. Саме тому в Україні може набрати чинності проект закону «Про розвиток гірських територій в Україні», яким планується замінити нині діючий закон «Про статус гірських населених пунктів в Україні». Зокрема пропонується доповнити критерії набуття населеними пунктами статусу гірських наступним: «рівень безробіття вище від середнього показника по сільській, міській місцевості відповідно в межах області; рівень доходів в розрахунку на мешканця менший від середнього показника по області. Принципово відмінним у проекті закону «Про розвиток гірських територій в Україні» є поняття високогірних населених пунктів, до яких мають належати ті з них, половина території яких розташована на висоті 1200 м і вище над рівнем моря і які відповідають вищевказаним критеріям для гірських населених пунктів» [7].

Відмітимо, що в Європейському Союзі, відповідно до класифікації територій з несприятливими умовами, основним показником визначення гірських територій є розміщення сільськогосподарських угідь над рівнем моря, коли 50% угідь знаходяться вище висоти 500 м н.р.м. [7].

На нашу думку, виділену зону можна трактувати як гірський субрегіон чи мікрорегіон, як територію в складі Карпатського регіону, яка відрізняється специфічними географічними, природними, соціально-культурними та господарськими умовами.

Такий підхід особливо важливий, оскільки одним із вихідних положень дослідження було встановити, які організаційно-структурні зміни, як розвивається сільське господарство і як використовуються сільськогосподарські землі в залежності від висоти над рівнем моря. Тому в дослідженні прийнято шкалу поділу в залежності від висоти над рівнем моря: до 500 м; 501-600 м та вище 600 м. При цьому враховувалися й інші критерії субрегіонального поділу, зокрема: зайнятість у сільському господарстві, в тому числі в особистому господарстві, зайнятість в інших сферах (промисловості, будівництві і сфері послуг), густота населення, рівень урбанізації, лісистість (гористість місцевості, туристична привабливість, фінансовий потенціал (власні доходи в розрахунку на одного жителя села), розвиток інфраструктури та підприємництва, освітній потенціал.

Враховуючи місце сільського господарства в гірській економіці, зроблено спробу оцінити економічну

силу гірських господарств та чинників, які її формують. При цьому економічну силу гірських господарств оцінено за наявністю ресурсів праці, землі і капіталу, зв'язаними з ринком, місцем сільського господарства у структурі джерел доходів (утримання гірських сімей, а також попередніх і очікуваних змінах в профілі діяльності господарств).

Особлива увага приділяється основному і найбільш лімітуючому виробничому ресурсу в горах – землі. При цьому враховуються наступні засади:

- придатність земель для господарського, зокрема сільськогосподарського, використання;
- еколого-економічний підхід щодо можливостей використання та забезпечення земельними ресурсами різних господарських формувань;
- забезпечення сталого землекористування, раціонального використання та охорони земель;
- раціоналізації землекористування в сучасних умовах.

Таким чином, земельні ресурси регіону – це важлива складова регіонального розвитку, з урахуванням вертикальної зональності, рекреаційного потенціалу регіону, потреб збалансованого і зрівноваженого його розвитку.

Дослідження форм господарювання в сільському господарстві гірської зони Карпат потребувало особливо застосування сукупності багатьох підходів. Основою дослідження був діалектичний підхід, що дозволило розглядати проблему функціонування форм господарювання з врахуванням збалансованості розвитку регіонів, врахуванням потреби регіонального розвитку та забезпечення рівня доходів горян як умов їх належного існування. Важливим ефектом застосування цього підходу стало поєднання трьох сфер розвитку гірських територій: економічної, екологічної та соціальної. Саме діалектичний підхід був поставлений в основу формування сукупності методів дослідження, бази даних, обґрунтування чинників і передумов розвитку організаційно-галузевої структури сільського господарства в регіоні.

Застосування системно-структурного підходу, який у «широкому розумінні передбачає аналіз складних об'єктів» [6] дозволив розглядати сільське господарство гірського регіону як складову підсистему всього його господарського комплексу з відповідним ресурсним забезпеченням та доцільним його використанням. У свою чергу, сільське господарство виступало як система нижчого рівня, в якій особлива увага приділена його галузевій структурі та організаційній. При цьому наявність системи забезпечувалася існуванням тут подібних елементів, які мають спільні і відмінні риси, характеризуються відповідними зв'язками і відносинами, взаємозв'язками і взаємозалежностями, ґрунтуючись на причинно-наслідкових зв'язках. Ці зв'язки проявлялися як у функціональній, так і в стохастичній формах.

Характерним є і те, що сільське господарство гірського регіону не розглядалося ізольовано як окремо функціонуюча сфера окремого територіального простору, а в контексті його зв'язків і залежностей з іншими сферами економіки, суспільного життя та територіями.

Комплексний підхід дозволив провести всебічний аналіз різних форм господарювання, виявити сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників їх формування і діяльності в контексті збалансованості, пропорційності та доцільності розвитку з врахування організаційних, психологічних, соціальних та екологічних аспектів. Він дозволив обґрунтувати передумови створення організаційно-галузевої структури сільського господарства регіону.

Історичний підхід дав можливість відстежувати процес розвитку гірського землеробства, зокрема сформовані тут традиції господарювання, що стали однією з ключових проблем адаптації гірського сільського господарства до ринкових умов господарювання. Особливо цінним виявився історичний аналіз процесів поселення в гірських і передгірських землях, що підтвердив декілька цікавих явищ щодо способів використання землі.

Проведення комплексного дослідження форм господарювання в сільському господарстві гірської зони Карпат потребувало застосування сукупності методів дослідження: від формування дослідницької проблеми до обґрунтування наукових висновків і практичних рекомендацій. Враховуючи, що проблема, яка розглядається, не є суто економічною, а має різноманітні виробничі, економічні, суспільні і екологічні аспекти, тобто є міжпредметною, то це потребувало застосування сукупності як традиційних, так і нових методів дослідження. При цьому враховувалися необхідність реалізації поставленої мети та наявність відповідної інформаційної бази. Це дало змогу провести історичний аналіз, встановити відповідні динамічні тренди, визначити взаємозв'язки і взаємозалежності, розглянути структурні та розподільчі характеристики та обґрунтувати представлені висновки і практичні рекомендації.

Основою отримання достовірних рекомендацій став збір надійних і достовірних даних.

Потреба обґрунтувати соціально-економічну стратегію розвитку сільського господарства регіону та формування тут господарських структур зумовлює необхідність вивчення економічного досвіду розвитку гірських регіонів у швейцарських, австрійських і французьких Альпах, польських Бескидах та напрацювань зарубіжних вчених.

Разом з тим доцільно відмітити, що саме основні обмеження в дослідженнях розвитку конкретних територій, зокрема гірських сільських населених пунктів, є відсутність повної статистичної бази, яка часто не дозволяє зробити цільових конкретних пропозицій, оскільки розгляд проблеми на прикладі великих територіальних одиниць (районів, області) часто призводить до розмивання та не конкретності результатів.

Саме тому в дослідженні широко використано анкетний метод. Зокрема, у 2011 році проведено на основі 112 селянських господарств Турківського, Сколівського і Старосамбірського районів Львівської області дослідження щодо стану та перспективи розвитку їх господарств. З метою градації господарств зроблено спробу їх поділу за декількома критеріями, передусім економічним і географічним. Економічний критерій передбачав поділ господарств за їх економічною силою. З цією метою була зроблена спроба поділу селянських господарств на групи за критерієм, який застосовується в Європейському Союзі – за ESU – стандартний безпосередній дохід. 1ESU відповідає вартості 1,2 тис. євро (станом на 1 червня 2011 року – 12,5 тис. євро). Прийняте нами значення в 4 ESU пов'язане з границею існування («животиння») господарств [8]. Певні перерахунки на гривневий еквівалент дозволяють встановити, що така межа складає 50,4 тис. грн. Відповідно, нами прийнято для зручності проведення досліджень 50 тис. грн. Господарства, які отримують менший стандартний дохід, є надто слабкі економічно і не можуть знайти собі тривалого і постійного місця на ринку.

Дуже цінним є досвід провідних господарств, що спричинило необхідність вивчення господарств, що

розвиваються, тобто динамічних. Це особливо важливо на фоні дискусії щодо потреби структурних перетворень у сільському господарстві. Самі ці господарства є частиною дослідження.

Достатньо широкий обсяг даних потребував, з одного боку, використання вибіркового методу, а, з іншого – проведення редукції даних. Саме вибірковий метод став основою формування досліджуваної сукупності щодо окремих селянських господарств та оцінки їх власників на предмет поведінкових мотивів, зокрема щодо заняття сільськогосподарською діяльністю та диверсифікації діяльності господарств населення. Вдале застосування вибіркового методу дозволило з високим рівнем достовірності екстраполювати отримані результати на всю досліджувану сукупність.

Методи редукції даних стали основою формування чистих сировинних даних, зокрема на основі редагування, рецензування, різних класифікацій та трансформації даних. Цей метод виявився особливо цінним, оскільки одні й ті ж процеси мали різний кількісний вимір характеристики в різних джерелах даних.

Широке застосування статистичних методів потребує встановлення відповідних закономірностей і тенденцій. Зокрема, ряди динаміки використані з метою встановлення динамічних трендів в розвитку господарств населення та інших процесів, що стало основою прогнозних розрахунків та оцінки перспективних тенденцій. Разом з тим ми виходили з того, що неминучий процес змін сільського господарства і самих господарств в Карпатах у найближчі роки може прискоритися, тому важко достатньо достовірно передбачити можливі процеси і їх наслідки. Хоча безумовним є те, що екологічні й соціально-економічні інтереси говорять на користь збереження у цьому мезорегіоні сільськогосподарського виробництва, зокрема в формі селянських та фермерських господарств.

У дослідженні достатньо широко використано метод порівняння. Зокрема, проведено порівняння економічної сили та інших параметрів гірських господарств з господарствами інших регіонів Львівської області, що дозволило не лише відмітити їх особливості, а й визначити стратегічні напрями їх подальшого розвитку.

Дослідження чинників, які впливають на регіональний розвиток сільського господарства, потребувало застосування методів групування, кореляційно-регресійного аналізу. При розгляді взаємних залежностей і передумов виходимо з наступних заasad:

– одночасний (паралельний) розгляд внутрішніх і зовнішніх чинників;

– у кожній виділеній групі чинників важливо, щоб не було протиріч між окремими чинниками (такими групами чинників є політичні, соціальні, економічно-середовищні);

– між групами чинників політичних, соціальних і економічно-природних (як внутрішніх, так і зовнішніх) повинні бути сформовані відносини, які сприяють розвитку;

– для процесу розвитку, темпів, характеру і самореалізації суттєвою є структура чинників розвитку, як місцевих, так і зовнішніх;

– чинники розвитку можуть бути залежні і незалежні від діяльності внутрішніх регіональних інституцій та місцевих жителів. Частина з них має повсюдний і постійний характер, інші можуть з'являтися і впливати тільки в окремих місцях і в певні моменти часу.

Висновки. У дослідженні діяльності суб'єктів господарювання в сільському господарстві достатньо широко використані й інші статистичні методи, зокрема абсолютних, відносних і середніх величин, варіації, індексний метод, графічний та табличний. Крім статистичних, у дослідженні для різних узагальнень, висновків і пропозицій застосовано методи індукції і дедукції, абстрактно-логічний, частково монографічний, портфельний аналіз.

Застосування сукупності загальнонаукових, конкретно-наукових і прикладних методів з врахуванням діалектичного, структурно-системного, комплексного й історичного підходів забезпечило досягнення мети і виконання завдань написання статті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Генсьор І. Проблеми класифікації гірських ґрунтів Польщі на основі бонітету / І. Генсьор, А. Партика // Вісник Львівського державного аграрного університету : землевпорядкування і земельний кадастр. – 2003. – № 6. – С. 28-33.
2. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» // від 15.02.1995 № 56/95.
3. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України / В. Я. Месель-Веселяк. – Економіка АПК. – 2004. – С. 18-24.
4. Проект закону «Про розвиток гірських територій в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua/index.phpid>.
5. Ступень М., Радомський С., Персоляк В. Використання земель сільськогосподарського призначення в пореформений період : монографія / М. Ступень, С. Радомський, В. Персоляк. – Львів : Сполом, 2011. – 195 с.
6. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Стеченко Д.М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/1007/76/1/2/>.
7. Przyboś K. Dzieje Karpat Polskich, [w:] Karpaty Polskie, przyroda, człowiek i jego działalność / pod redakcją J. Warszyńskiej. – Uniwersytet Jagielloński Kraków 1995.
8. Zegar I. Kwestia gospodarstw samozaprzemysłowych w Polsce / I. Zegar. – Wies i Rolnictwo, 1 (134).